

En "Skudsmålsbog" fra 1884

Af Ole Skov

Jeg har en pudsig bog i min samling. Den er fra 1884 og er en dansk "skudsmålsbog". En rigtig skudsmålsbog var en kontrolbog, som fra 1833-1921 skulle anvendes af alle tjenestefolk. Den blev udfyldt af arbejdsgiveren, som også opbevarede den, indtil man skiftede job. Oplysningerne i skudsmålsbøgerne var oftest fødsel, dåb, skolegang, konfirmation, forældres navne og vurderinger fra arbejdsgivere, noget der i dag ville svare til et "CV" med anbefalinger i forbindelse med jobsøgning. Skudsmålsbøger blev indført ved lov vedtaget d. 5. september 1832 og trådte i kraft 1. januar 1833.

Forside af Danske Statstidende d. 1. oktober 1832.

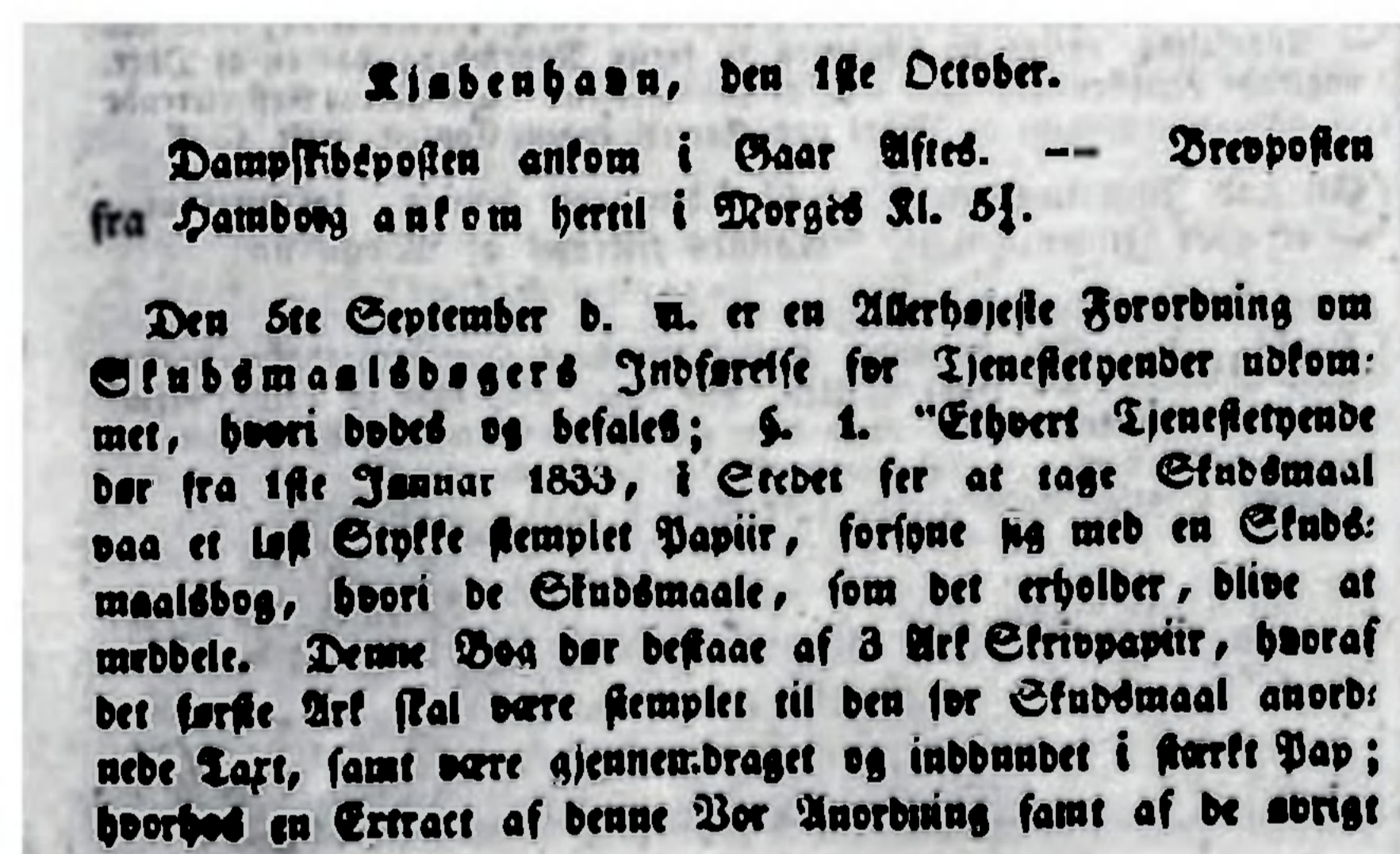
I Danske Statstidende d. 1. oktober 1832 er der en omtale af forordningen om skudsmålsbøger, den er på 8 paragraffer. Starten og noget af paragraf 1 lyder:

"Den 5te September d. A. (dette år) er en Allershøjeste Forordning om Skudsmålsbøgers Indførelse for Tjenestetyender udkommet, hvori bydes og befales;

§. 1. "Ethvert Tjenestetyende bør fra 1ste Januar 1833, i Stedet for at tage Skudsmaal paa et løst Stykke stemplet Papiir, forsyne sig med en Skudsmaalsbog, hvori de Skudsmaale, som det erholdes, blive at meddele. Denne Bog bør bestaae af 3 Ark Skrivpapiir, hvoraf det

første Ark skal være stemplet til den for Skudsmaal anordnede Taxt, samt være gennemdraget og indbundet i stærkt Pap; hvorhos en Extract af denne Vor Anordning samt af de øvrige Lovbestemmelser om Skudsmaal skal findes trykt i samme. Der vil blive foranstaltet, at de saaledes befalede Skudsmaalsbøger til en billig Priis blive at erholde ei blot i alle Kjøbstæder men og i ethvert Pastorat paa Landet, hvor Fattigcommissionen har paa Fattigkassens Regning at anskaffe det fornødne Forråd."

Skudsmålsbøger blev blandt andet indført for at undgå løse lapper papir, men

Uddrag af side 2 af Danske Statstidende d. 1. oktober 1832.

man kunne også mistænke, at det var for at få kontrol med folk, der flyttede mellem sognene.

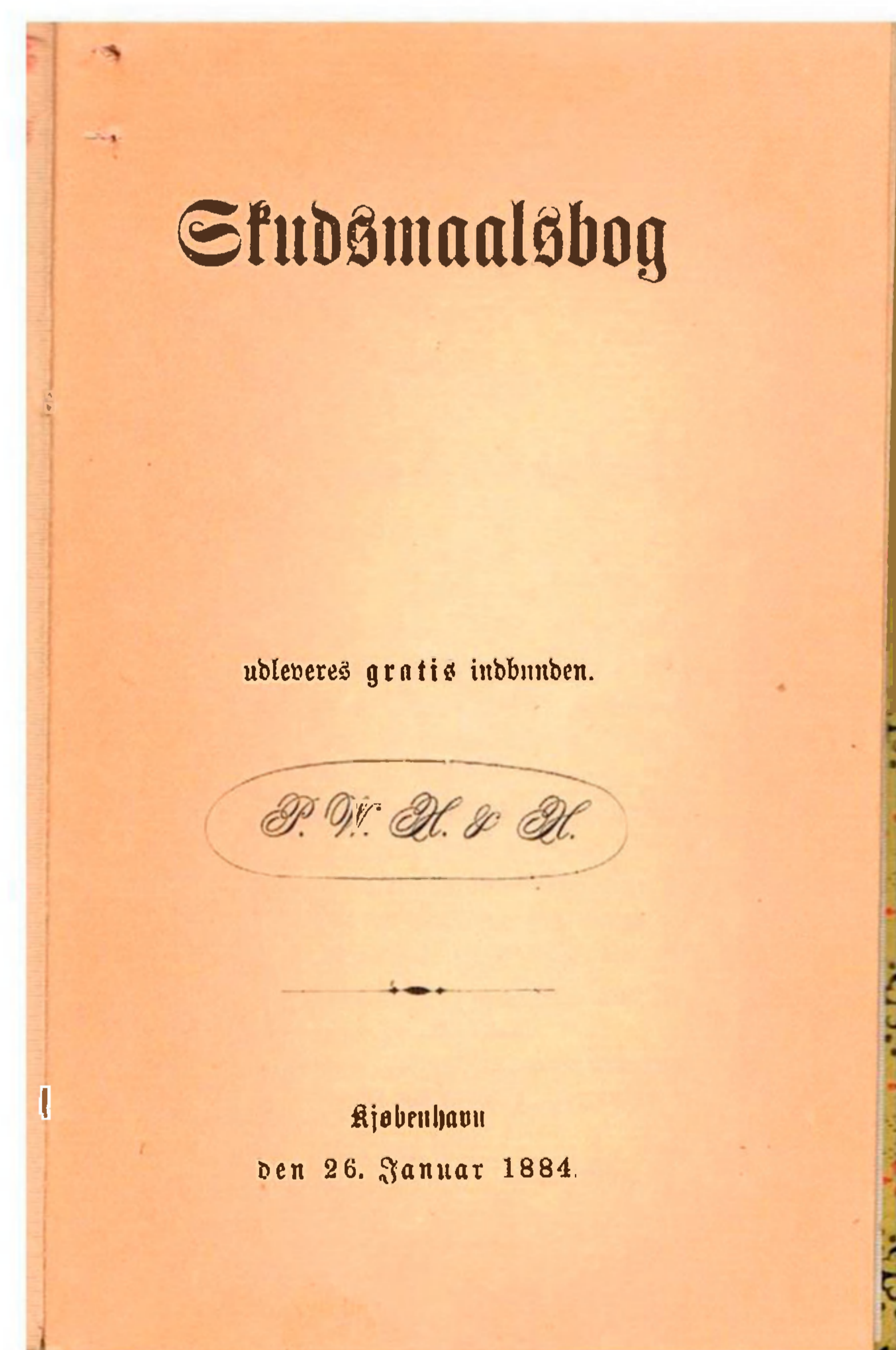
Forordningen om Skudsmålsbøger blev i 1854 omformet til Tyendeloven, som blev afskaffet i 1921 med Medhjælperlovens indførelse. Skudsmålsbøgerne blev i denne forbindelse afskaffet.

"Skudsmålsbogen" i min samling omhandler ikke en persons skudsmål i forbindelse med arbejde og ansættelse men om "skudsmål" på et bal i København den 26. januar 1884. Den ligner og er opbygget som en ægte skudsmålsbog, men er et slags balkort med mulighed for kommentarer. Bogen har

været ejet af Ellen Bendix (1865-1961). Den er "udleveret gratis indbunden" til deltagerne ved et bal på Hotel d'Angleterre. Hotellet blev bygget i 1755 men brændte i den store københavnske brand i 1795. Der blev bygget et nyt hotel, som blev renoveret og udvidet i 1872-75. Det var altså i et nyrenoveret hotel, ballet blev afholdt.

Første afsnit i bogen er skrevet som i en ægte bog med: "Uddrag af Lovbestemmelser om Skudsmaalsbøger", men teksten er mere humoristisk:

§ 1 Enhver Jomfru eller Fæstmø, der møder til Festen i d'Angleterre for at lade sig fæste til de lov befalede Danse, bør fæste sin Opmærksomhed ved Nødvendigheden af at anskaffe en Skudsmaalsbog, inden hun faar Fodfæste i Salen. Undlades dette, kan det ikke undgaaes, at hun maa undgælde for

Forsiden af "Skudsmålsbog" udgivet af P. W. H. & H.

Hotel d'Angleterre efter renoveringen.

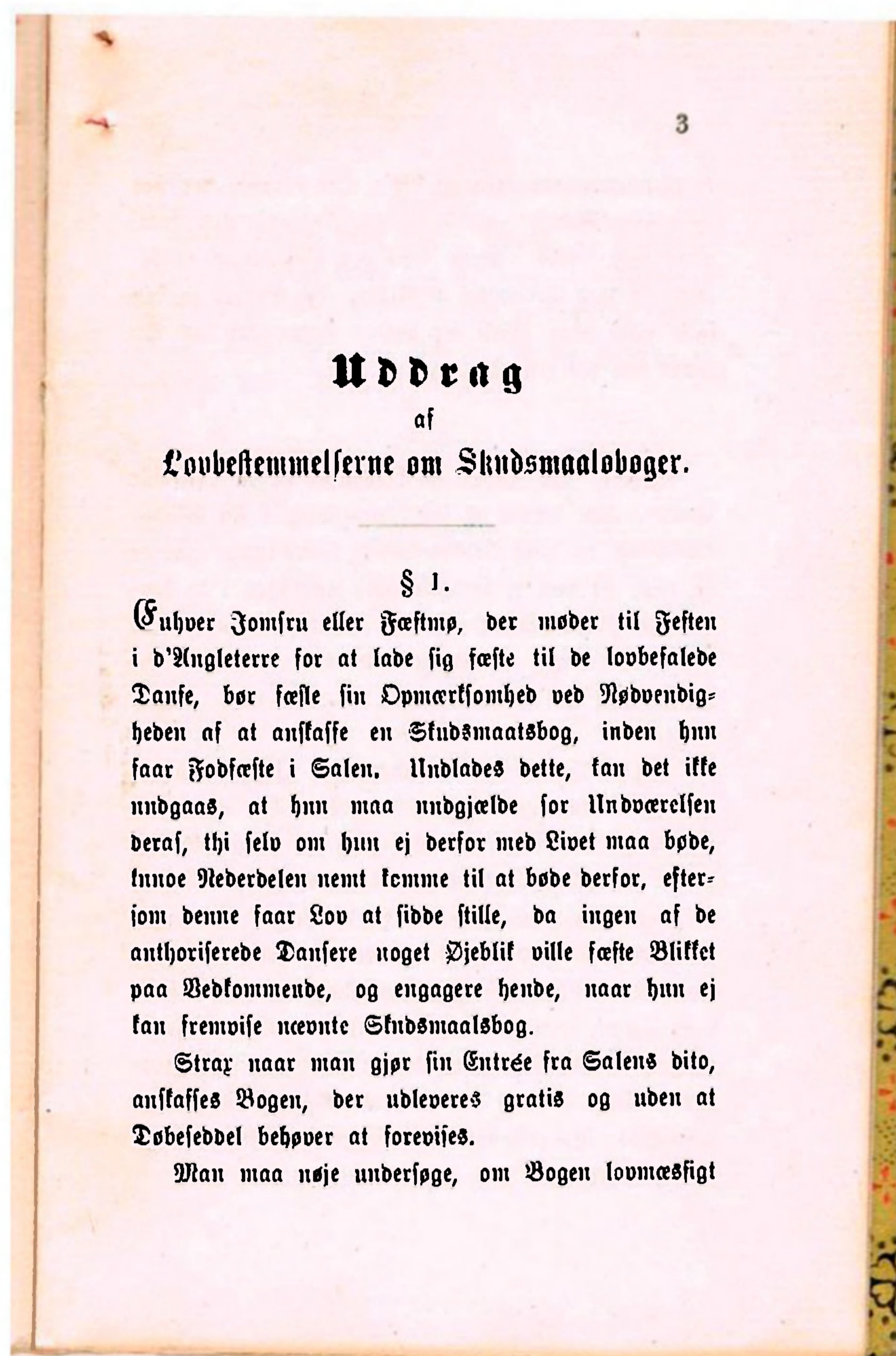
Undværelsen deraf, thi selv om hun ej derfor med Livet maa bøde, kunde Nederdelen nemt komme til at bøde derfor, eftersom denne faar lov at sidde stille, da ingen af de autoriserede Dansere noget Øjeblik ville fæste Blikket paa Vedkommende, og engagere hende, naar hun ej kan fremvise nævnte Skudsmaalsbog.

Strax naar man gjør sin Entrée fra Salens dito, anskaffes Bogen, der udleveres gratis og uden at Døbeseddel behøver at forevises.

Man maa nøje undersøge, om Bogen lovmæssigt er gennemdragen med en Lidse eller Baand, der skal tjene som Baand for Kvindens Malidce (*drilagtighed*), idet hun naar dette fattes, kunde fatte den Beslutning at befatte sig med Udrivning af Blade, som Enhver jo kan fatte vilde være fatalt for hendes Herre, der så ikke kunde faa fat i hende.

§ 2 Enhver der finder en Liebhaber til "en lille dans", har derom at faa Paa-tegning i sin Skudsmålsbog, og maa Vedkommendes Herre kunne forlade sig paa, at hun ej forlader ham undtagen i de Lovmæssige Inklinationer, ligesom hun i det hele taget skal være en god Skudsmålstræver.

§3 Enhver Herre skal forinden han "slipper Taget" indføre i Skudsmålsbogen, om hun har været tro og villig samt lade sig føre godt op. Ligervis som det er strengt forbudt at misrekommandere sin Dame, saaledes maa man ej heller *mod bedre Vidende* give hende et fordelagtigt Skudsmål, hvorved hendes Herre kan skuffes i sine Forhaabninger eller blive skudt i en Dame, som hos Andenmand har vakt Forhaabninger, thi skal Vedkommende da staa ham til Ansvar derfor ifølge Loven; hvis Fornærmede vil "sé Blod", anbefales Kjø-

Uddrag af lovbestemmelsen.

benhavns Svineslagteri (Slagtedage 3 gange ugentlig).

§4 Giver Nogen uden gyldig Grund sin Dame et ufordelagtigt Vidnesbyrd, som medfører, at Andenmand ikke vil danse med hende, skal Han holde hende skadesløs for denne Tort ved selv at lide den Tort-ur at ture med hende resten af Aftenen.

De ægte skudsmålsbøger var undertegnet af Justitsministeren. Denne er også undertegnet men af:

"Jeg undertegnede Bal-sløv Præst i Ballerup bevidner herved at ...*kvindens navn*... virkelig er født af sine forældre, og at hun for mig har aflagt Prøve paa sin færdighed i den sande Dansekunst, ligesom hun har givet det Løfte altid her paa Ballet at tage de rette Dansetrin. Da jeg Intet har at lægge hende til Bal-last, saasom hun aldrig har været en bal-styrig Bal-dame, medgiver jeg hende, da hun nu vil træde ud i Dansen, min varmeste Anbefaling til Enhver, der maatte have Lyst til at engagere hende.

Ballerup, d. 26. Januar 1884. Balsløv". Derefter kommer vidneudsagn fra dansesgulvet på at nævnte Jomfru har danset godt osv.

Balkortet har følgende program:

1. vals, 2. vals, Les Lanciers, "Skuds-

måltidet", Cotillon, 3. vals, 4. vals. Ikke så stort et udvalg af danse som på øvrige balkort fra perioden.

Den 1. vals har Ellen Bendix danset med Carl Hertz, der "med Fornøjelse" giver hende følgende skudsmål:

At hun i alle Retninger er mageløs (naar hun danser med mig).

Den 2. vals dansede hun med Konrad Levysohn Cosmann, der skriver dette skudsmål:

Hun er en rigtig elskværdig Kusine, dog kan jeg ikke undlade, at hun har lidt for megen "Viljestyrke", for at bruge et mildt Udtryk. For Eksempel lystre hun ikke sine Forloveder.

Lanciers har hun danset med Adolph Hertz. Der står:

"Frk. *Ellen Bendix* har jeg antaget til at ture Les Lanciers med mig *Adolph Hertz*. Meldt Tilgang d. 26. Januar 1884. Efterat Frk. *Bendix* nu har opfyldt sin Forpligtelse ved at danse alle 5 Ture med mig, føler jeg Trang til at give hende følgende Skudsmaal: *Særdeles vel tilfreds saavel med Dands som med Opførsel og kan derfor anbefale hende til Enhver, der sætte Pris paa en behagelig Lanciers.*

Derefter står der lige inden spisepausen: Jeg Undertegnede forpligter mig herved til at dele Bord med Fru/Frk. *Ellen Bendix*, der har givet mig sit Jaord dertil. *Carl Hertz*.

Meldt Tilgang med god Appetit d. 26. Januar 1884.

Skudsmaal: *Spiser lovligt meget.*

Anton Svendsen tilføjer: "Kan ikke bevidnes".

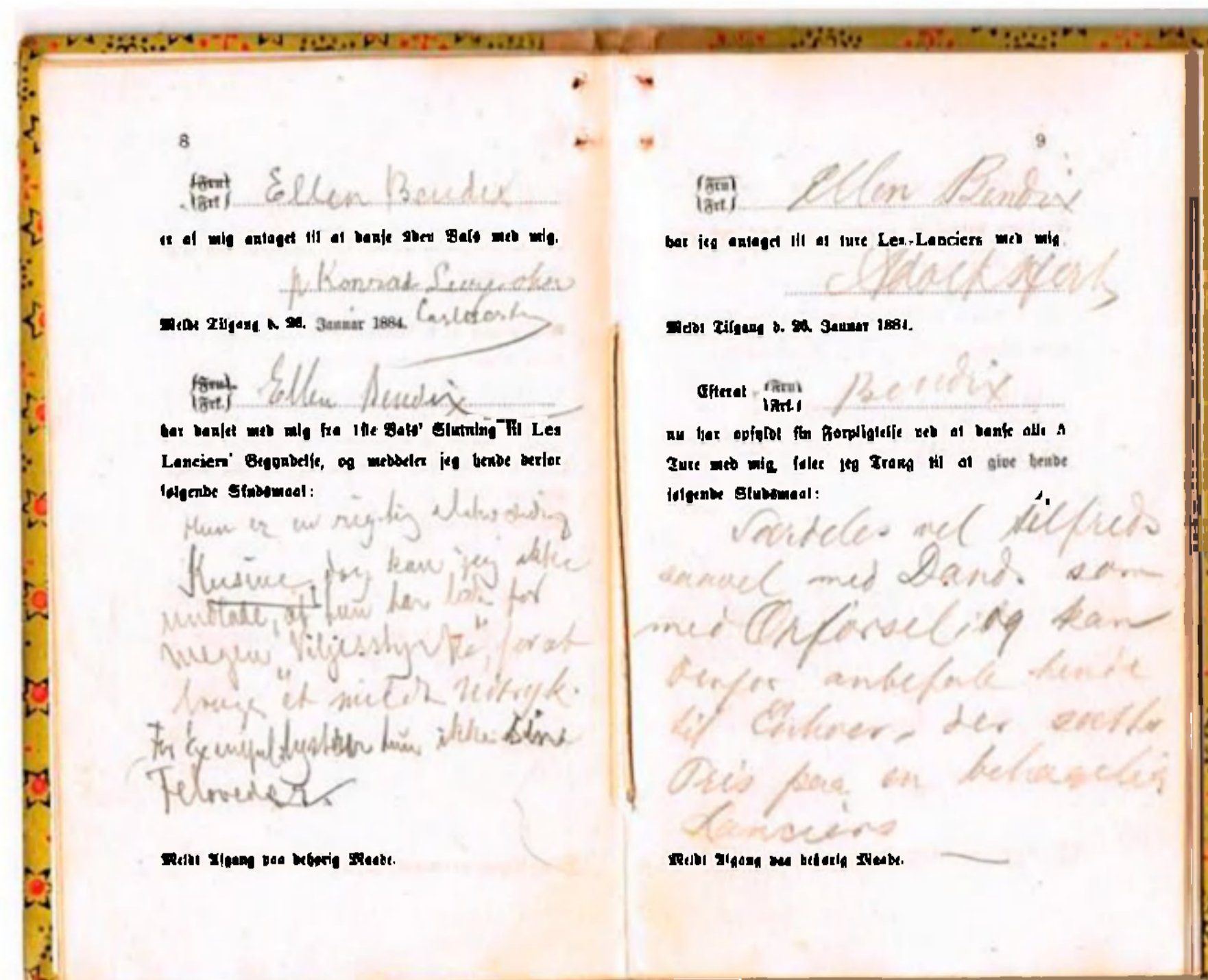
Fredrik V. Meyer tilføjer: Passer ikke rigtigt paa, at hendes Kjæreste ikke spiser for meget.

Nederst er trykt: Meldt Afgang med Tilgang i Vægt.

Spisningen var slut og næste dans var Cotillon, som hun dansede med Albert Hirschsprung, der skriver:

Oh!! Den misundelsesværdige Carl.

3. Vals dansede hun med Henriques og "1 Extra" med ham også. Han skriver: ... *kan godt forstaa, at Carl Hertz forløb sig.*

Skudsmålsbogen side 8-9.

4. Vals

Meldt Tilgang til 4de Vals hvortil Indehaversken af denne Skudsmålsbog ifølge Balforordningen af 26. Januar 1884 ikke tager fast Engagement. Her skriver F. W. Meyer om Ellen Bendix: *Har paa Grund af Polititilhold fra Philip W. forladt sin Tjeneste i Utide, for saa vidt vides at løbe bort med en Karl (Karl Hertz), hvis Hertz hun er løbet bort med, og maa hun derfor fra nu af betragtes som opgivet for os stakkels Pebersvende.*

Et fint ordspil, Hertz betyder hjerte på tysk, så hun er altså løbet bort med Carl Hertz's hjerte. Det er et lidt kringlet og indforstået sprog, men I forstår nok meningen. De andre mænd var misundelige. Man kan fornemme, at Ellen Bendix på 18 år har været en omsværmet kvinde i hvert tilfælde blandt deltagerne i ballet. De fleste deltagere på Hotel d'Angleterre var yngre, og mange af mændene blev senere kendt i samfundet. Kvinderne har jeg mest fundet som "datter af" eller "gift med", men sådan var det jo på den tid.

Carl Hertz (1859-1929) dansede den første dans med Ellen Bendix og sad til bords med hende. Frederik Meyer angiver hende i skudsmålet som Carl Hertz's kæreste. Det var også rigtigt, for Carl Hertz og Ellen Bendix gifter sig den 9. december 1884. Carl Hertz blev cand. phil. og grosserer i København, og Ellen Bendix blev fru Hertz.

Ballet på d'Angleterre har været holdt af og for mennesker af det bedre borgerskab. De fleste var yngre og af jødisk herkomst. Initialerne på forsiden af bogen "P.W.H. & H." og det laksegl, der

Carl Hertz.

sidder sidst i bogen med navnet Philip Wulff Heyman (1837-1893) viser, at det var ham, der havde taget initiativet til ballet med mennesker, der var lidt yngre end ham selv. Det sidste 'H' står helt sikkert for "Hanne" hans hustru, der var født Adler (1839-1917).

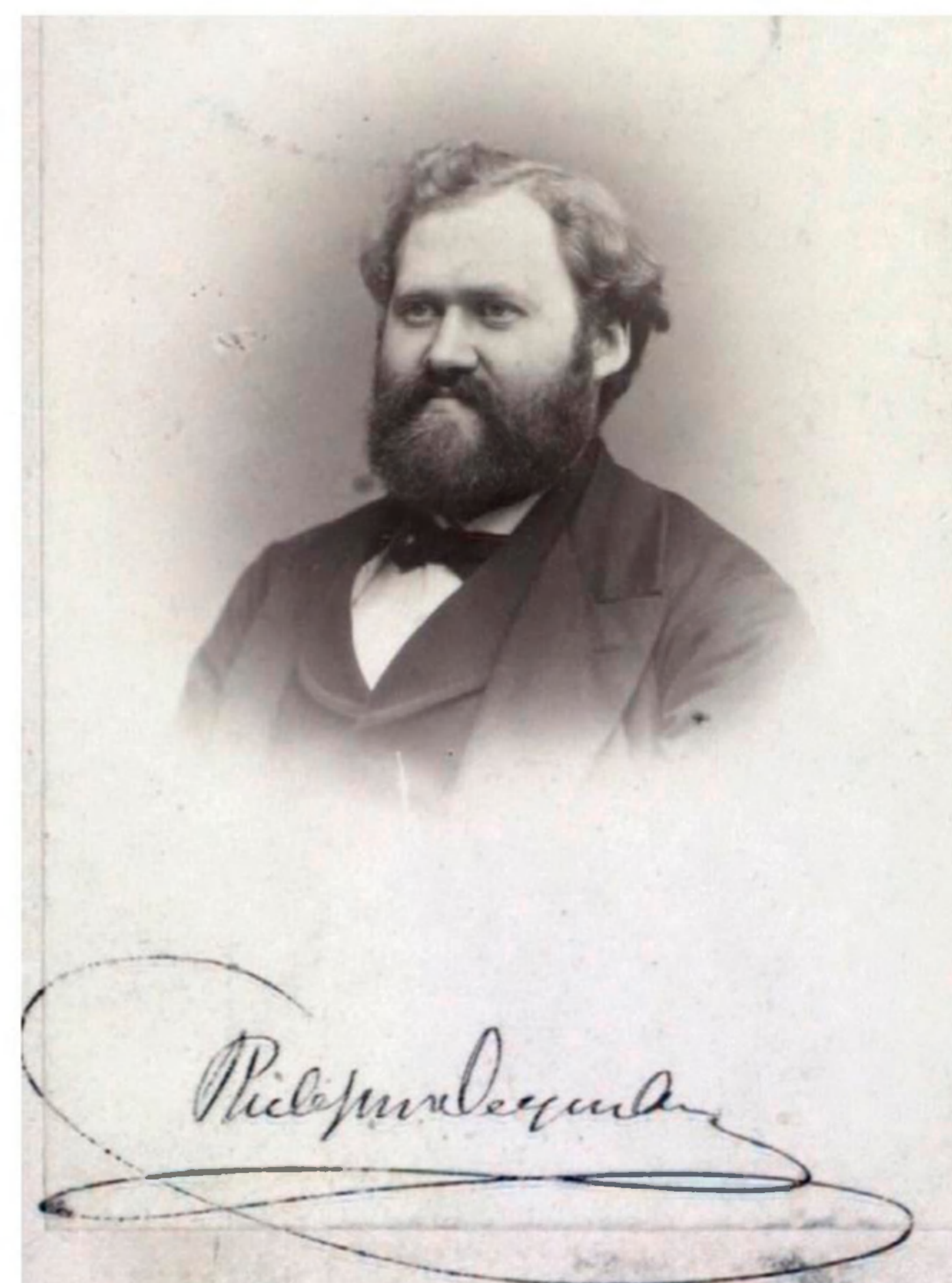
Heyman var meget driftig og anlagde som 21-årig en smørforretning i København. Det blev en stor succes på grund af eksport til England. Han var foregangsmand for det danske "smør eksporteventyr" i 1860'erne, han var ejer af slagterier, var grosserer og direktør samt en af ophavsmændene til Tuborgs Bryggerier, som blev grundlagt i 1873. Han var med i flere selskabsbestyrelser, og havde aktiviteter i flere store virksomheder.

Heyman havde en del penge. Ifølge "Fortegnelse over Indkomstskatten" i 1880 blev hans personlige indkomst sat til 123.200 kr., hvilket kun var overgået af 8 andre. Det svarer nok i dag til omkring 9-10 millioner kroner. I 1890 havde han en indkomst på 200.000 kr. Derfor var det nok Heyman, der sponsorerede ballet på Hotel d'Angleterre i København. Han var meget socialt og filantropisk indstillet. Han omtales i perioden næsten dagligt i aviserne. Både som køber af ejendomme og for oprettelse af virksomheder, men også for sin

Hanne Heyman.

socialle indsats. Han gav penge til mange sociale formål blandt andet Krigsinvaliderne fra 1864, Brændselsuddelingskassen, Komiteen for Afholdelse af Julefest for Nørrebros (Særlig Rabarberkvarterets) fattige Børn, Christianshavn Bospisningsforening, julefest i Dansk Arbejdersamfund, Østerbroes Bospisningsforening og flere andre, og det var ikke småpenge, han gav. I en annonce ses, at han gav 500 kr. til Østerbroes Bospisningsforening, og i 1877 havde han givet 1000 kr. til opførelse af dronning Louises børnehospital. Det svarer i dag nok til 70-90.000 kr.

Philip W. Heyman (1837-1893) i 1869.

Announce i *Kjøbenhavns Adresse-comptoirs Efterretninger* d. 16.1.1884

Heyman var formand og kasserer for Østerbroes Bospisningsforening. Med i bestyrelsen var H. B. Balsløw, kaptajn ved fodfolket. Et pudsigt sammentræf er, at "Skudsmålsbogen" er undertegnet af "Balsløv, præst i Ballerup".

Et stærkt bevis på Heymans sociale engagement kan man læse i "Social-Demokraten" d. 28.11.1883. Avisen roser sig selv for at være "vagthund", hvilket den også var, men roser bestemt også Heyman for sin sociale indsats. Artiklen er på forsiden, og den er lang.

Indledningstekst til artiklen:

I Slutningen af forrige Uge overraskedes vi ved i adskillige københavnske Blade at finde følgende Meddelelse:

"En stor Del københavnske Læger har i disse Dage fra en Anonym modtaget enslydende Breve, i hvilke der i hvert var indlagt 20 Kr., som de paagældende Læger anmodedes om den 23. November at udbetale i en eller to Portioner til trængende Familier, som ikke modtager offentlig Fattigunderstøttelse. Det paa denne Maade omsendte Beløb antages at udgøre i alt ca. 3000 Kr."

"Denne Meddelelse var i flere Henseender en Overraskelse for os. For det første forbavsede det os noget, at Beskedenheden, Menneskekjærligheden, den skjulte Velgørenhed satte saa skønne Blomster midt i vort egoistiske Samfund, der ellers har Ord for at være gennemsyret af kapitalistisk Vindesygge og Storbørgelig Forfængelighed".

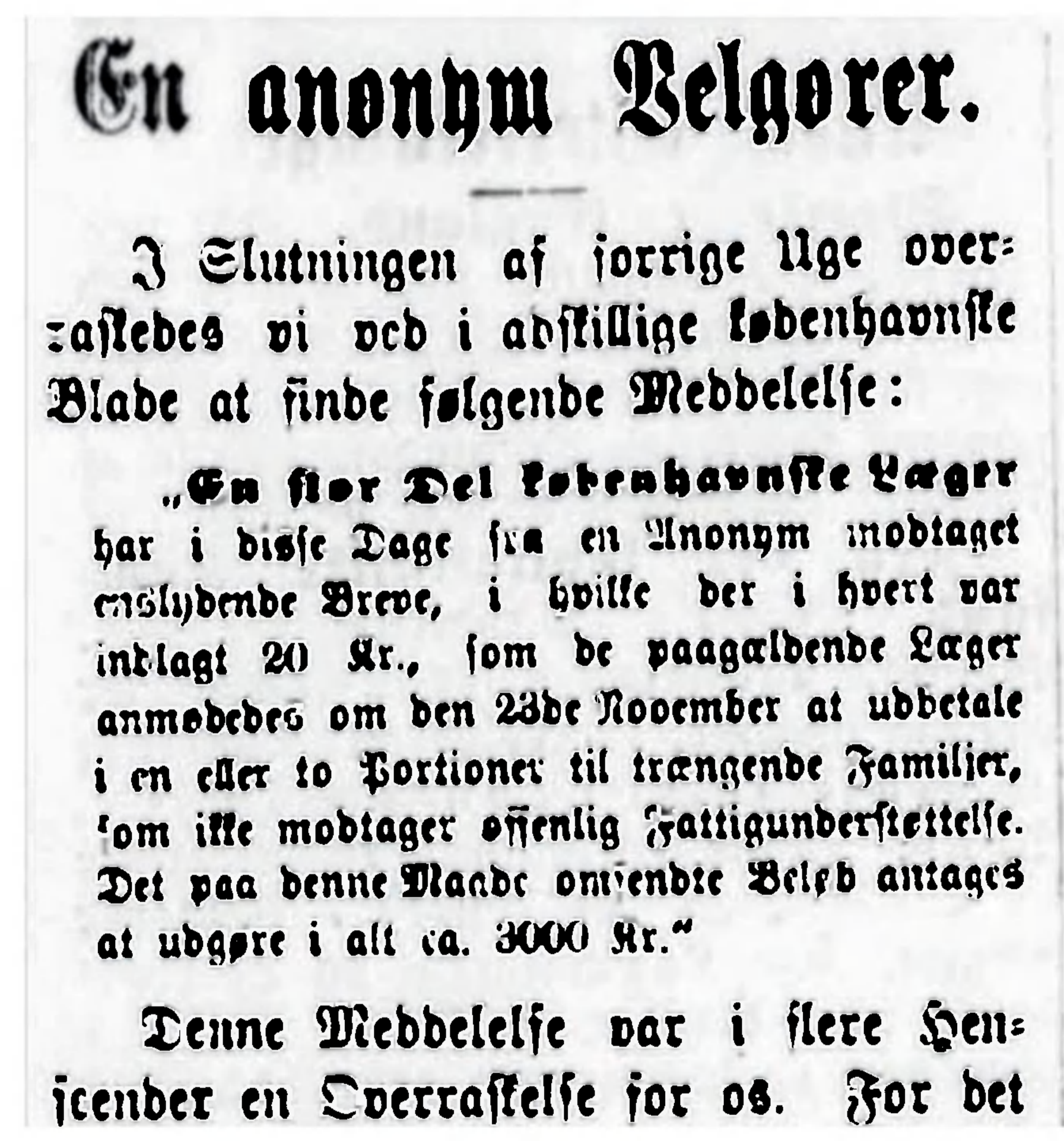
Social-Demokraten forside 28.11.1883.

Aviserne fandt snart ud af, hvem giveneren var, for i aviserne havde der d. 23. november været annoncer om Fattigbospisning, og til "Foreningen til Lærlingenes Uddannelse" havde Heyman givet 500 kr. "i anledning af d. 23. november". Der blev desuden denne dag afholdt fest for arbejderne på Heymans Svineslagterier. Alt foregik altså d. 23.11.1883, og det viste sig, at Heyman den dag havde 25 års jubilæum, og derfor delte ud af sin formue.

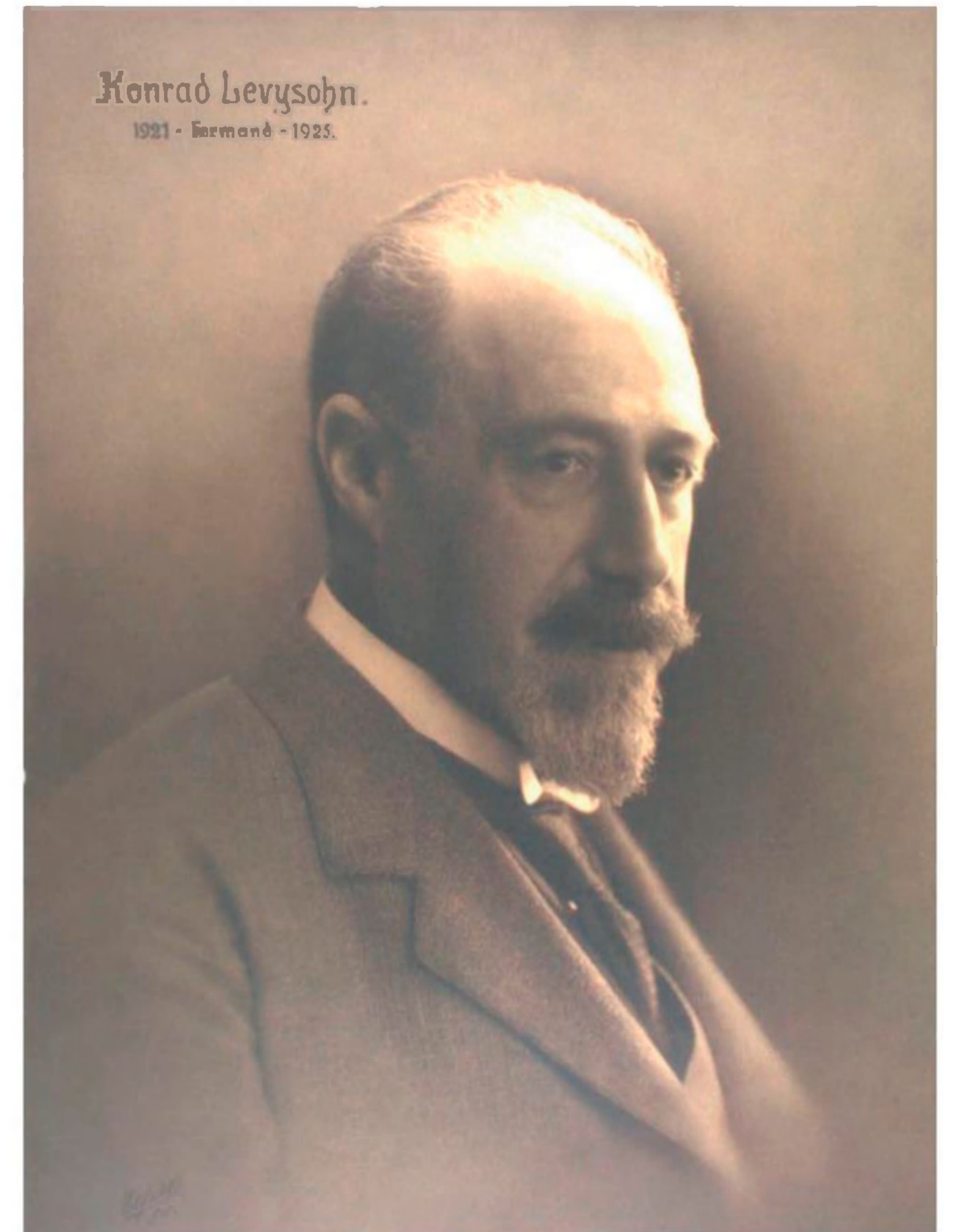
Social-Demokraten var kritisk overfor, at Heyman selv havde givet besked til aviserne om brevene til lægerne, at det skulle se tilfældigt ud, og at "hele verden" skulle kende den for samfundet så overordentlige vigtige begivenhed, at Heyman begyndte sin virksomhed d. 23. november 1858.

Til trods for disse betragtninger syntes avisen, at der ikke kom skår i glæden ved Heymans gaver og bospisning af mange mennesker. Han slog nemlig to fluer med et smæk, da han fremhævede, at kommunalbestyrelsen "udsulter de fattige ved at give dem for lidt fra det offentlige". Avisen var kritisk overfor Heyman og påberåbte sig at have "læst ham Teksten" men håbede også, at den kunne tage andre "storborgere" under samme behandling.

Som nævnt var mange af deltagerne i ballet på d'Angleterre fra det mosaiske trossamfund i København og kendte hinanden godt. Konrad Levysohn Cosmann (1862-1925) blev for eksempel

*Social-Demokraten*s artikel "En anonym Velgører".

Konrad Levysohn Cosmann (1862-1925).

gift 1. gang med Philip W. Heymans datter Ellen (1866-1942). Cosmann tog en juridisk uddannelse og blev senere overretssagfører. Senere blev han gift med Erica Valborg Jacobsen.

Ballet blev holdt, før gramofonen blev opfundet, så man må have haft levende musik, selv om deltagerantallet nok ikke var særligt stort, men Heyman betalte jo.

I slutningen af 1800-tallet var det almindeligt, at man anvendte balkort ved baller hos "det bedre borgerskab" i byerne. Ud fra dansene i "skudsmålsbogen" kan man se, at Lanciers også dengang blev danset uden for de egentlige dansemiljøer og under mere private forhold. Danseudvalget på balkortet var ikke særligt varieret, så deltagerne var nok ikke "ivrige dansere" men har dog lært vals og lanciers på de københavnske danseskoler.

Med få tiltag og megen humor kan man lave en fin fest. I dette tilfælde et nytårsbal hos "det bedre borgerskab" og med et meget specielt balkort. Man har moret sig med masser af "fest og ballade".

De væsentligste kilder:

- "Skudsmålsbog" fra 1884, Ole Skov's samling
- Aviser fra perioden, Statsbiblioteket Århus
- Salmonsens Konversationsleksikon
- Det kongelige Biblioteks Billedsamling